

В.П. Козирєва, доцент кафедри господарського права і процесу Юридичного інституту «Інститут повітряного і космічного права» Національного авіаційного університету

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ТА БАНКРУТСТВА

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

В статті аналізується зміст принципів відносин неплатоспроможності та банкрутства, розкривається їх сутність.

Будь-яка галузь (підгалузь) права ґрунтується на певних принципах, за допомогою яких створюються всі норми, інститути, галузі, підгалузі права.

Термін «принцип» у перекладі з латинської мови означає «основа, база, засади». Принципи визначають основні засади права, керівні положення, правові ідеї, які забезпечують винесення законних та обґрунтованих рішень.

У національному законодавстві принципи виражають у загальній формі об'єктивно обумовлену вимогу до учасників суспільних відносин діяти певним чином з метою досягнення цілей правового регулювання.

Питання принципів відносин неспроможності відносяться до дискусійних, оскільки немає єдиної точки зору в науковій літературі.

У науковій літературі існують різні погляди стосовно назви, кількості, класифікації та змісту принципів неплатоспроможності та банкрутства [1, с. 214-215; 2, с.15-19].

Основні ідеї, які вирішальною мірою визначають зміст усіх норм певного елемента структурної дефініції права і, зокрема, законодавства про неспроможність. Принципи мають як практичне так і теоретичне значення, оскільки виступають джерелами права, наприклад, у випадках прогалін, колізій, суперечностей або інших незгодженостей у приписах правових норм [1, с. 214].

Відносини неспроможності у своїй основі мають принципи, які охоплюють практично всі норми Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі Закон), при цьому відображають не тільки внутрішню структуру відносин неспроможності, а й процес їх застосування [3].

Поляков Б. М. виділяє такі принципи:

пріоритет Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» перед іншими нормативними актами; загальність; збереження господарюючого суб'єкта за можливості відновлення його платоспроможності; ліквідація майна боржника за неможливості збереження підприємства з метою справедливого і організованого погашення вимог кредиторів; державне регулювання відносин неспроможності [2, с. 15].

Хоча визначення таких принципів Джунь В.В. вважає не досить вдалою спробою.

Джунь В. В., виходячи із критеріїв банкрутства, визначає три основоположні ідеї, які є системно-утворюючими для законодавства про неспроможність і пропонує такі принципи: конкурс кредиторів; процедурний порядок задоволення вимог кредиторів; принцип узгодженості нормативних приписів з суміжними інститутами матеріального та процесуального права [1, с. 215-219].

Не заперечуючи погляди Полякова Б.М. і Джуня В.В. щодо принципів неспроможності до основних засад відносин неплатоспроможності та банкрутства слід віднести такі: законності, об'єктивної істини, принцип виключення всеохоплюючої компетенції господарського суду, державного регулювання відносин неспроможності, гласності, збереження господарюючого суб'єкта, справедливості у конкурсному процесі, принцип конкурсного оскарження, ліквідації господарюючого суб'єкта.

Принцип законності є основним, притаманним для всієї системи українського права і встановлює панування права в державі. Це такий режим державного і суспільного життя, при якому забезпечується повне й неухильне дотримання і виконання законів учасниками відносин неплатоспроможності. Він має на меті за безпечення та захист законних прав як боржника так

і кредиторів. Ідея паритету прав, обов'язків та можливостей боржника і кредиторів забезпечує недискримінаційний характер Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 року № 2343-ХІІ (далі Закон) [3], а саме, з моменту порушення провадження у справі про банкрутство і до винесення господарським судом постанови про відкриття ліквідаційної процедури учасники самостійно здійснюють заходи щодо відновлення платоспроможності боржника або приймають рішення і клопочуть перед судом про визнання його банкрутом.

Законність в процедурах банкрутства означає повну відповідність всіх судових рішень і процесуальних дій учасників, які здійснюються при вирішенні справи, нормам матеріального і процесуального права. Цей принцип включає вимогу до суду і учасників правильно застосовувати норми Закону, а у разі неврегульованості та особливостей керуватися іншими законодавчими актами (ст.5).

Особливості дії принципу законності в процедурах неплатоспроможності та банкрутства зводяться до наступного:

- розглядати всі питання неплатоспроможності та банкрутства при неухильному виконанні норм матеріального і процесуального права;

- вирішувати справу в чіткій відповідності із Законом та іншими законодавчими актами. Причому, господарський суд вправі визнати недійсними повністю або частково рішення учасників, якщо вони суперечать законодавству;

- гарантією забезпечення принципу законності в процедурах неплатоспроможності та банкрутства є те, що рішення комітету кредиторів, арбітражного керуючого, ухвали, постанови господарського суду можуть бути опротестовані прокурором та оскаржені іншими учасниками;

- дає можливість господарському суду вивчати та узагальнювати судову практику та вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства про банкрутство.

Принцип об'єктивної істини тісно пов'язаний із законністю. Це означає, що всі учасники неплатоспроможності та банкрутства мають діяти відповідно до Закону. Так, на підставі ч.3 ст.6 Закону господарський суд порушує справу про банкрутство, якщо безспірні вимоги кредиторів до боржника сукупно складають не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого

для їх погашення строку, якщо інше не передбачене законодавством.

Принцип об'єктивної істини при провадженні у справі про банкрутство вимагає від суддів господарського суду забезпечувати повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи, перевіряти законність та обґрунтованість прийнятих рішень іншими учасниками, дотримуватись встановлених Законом строків.

Принцип об'єктивної істини проявляється у тому, що арбітражним керуючим не може бути призначена особа, що є заінтересованою до однієї чи обох сторін справи, раніше здійснювала управління цим боржником або не минуло трьох років з дня її усунення від управління цим боржником, якій заборонено здійснювати цей вид підприємницької діяльності, або займати керівні посади та яка має судимість за вчинення корисливих злочинів. Особа, до призначення її арбітражним керуючим зобов'язана подати до господарського суду заяву, в якій зазначає, що вона не належить до вищеперерахованих категорій осіб (ст.3-1 Закону). Принцип об'єктивної істини пронизує й інші статті Закону.

Принцип виключення всеохоплюючої компетенції господарського суду означає, що суд не розглядає і не вирішує всі питання неплатоспроможності та банкрутства. На підставі Закону компетенція господарського суду обмежується відкриттям і закриттям судових процедур, призначенням арбітражного керуючого (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), наглядом за діяльністю інших учасників провадження та затвердженням їх рішень чи відмовою в їх затвердженні.

Наприклад, господарський суд за клопотанням комітету кредиторів у строк, що не перевищує строку дії процедури розпорядження майном має право винести ухвалу про проведення санації боржника та призначення керуючого санацією (ч.1 ст. 17 Закону).

За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, господарський суд призначає членів ліквідаційної комісії. У разі ліквідації державного підприємства або підприємства, у статутному фонді якого державна частка складає більш ніж двадцять п'ять відсотків, господарський суд призначає членами ліквідаційної комісії представника державного органу з питань банкрутства та при необхідності – органу місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 24 Закону).

Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів

або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу (ч.1 ст. 32 Закону).

Законом надано право господарському суду відмовити в затвердженні мирової угоди у разі: порушення порядку її укладення; якщо умови мирової угоди суперечать законодавству (ч. 3 ст. 38 Закону).

Принцип державного регулювання відносин неспроможності спрямований на державне регулювання, що здійснюється шляхом встановлення соціальних норм – правил, що регламентують саму процедуру банкрутства, та відповідних пріоритетів. Так, основний пріоритет у Законі – це відновлення платоспроможності боржника і збереження господарюючого суб'єкта.

Держава не може бути остороною процесу визнання господарюючих суб'єктів банкрутами. Якщо не регулювати процедуру банкрутства, то це призведе до економічних, соціальних, екологічних, демографічних наслідків.

Держава встановлює в Законі різні заборони, обмеження, вилучення, що регламентують спеціальну процедуру щодо банкрутства державних господарюючих суб'єктів. Це: виключення з суб'єктів банкрутства казенних підприємств; надання права органам місцевого самоврядування встановлювати заборону щодо банкрутства підприємств, що належать до комунальної власності; встановлення спеціального режиму банкрутства для окремих категорій суб'єктів підприємницької діяльності (особливо небезпечні, місто утворюючі, сільськогосподарські, громадяни-підприємці та інші).

Держава не тільки встановлює певні правила для учасників процедури банкрутства, а й здійснює їх контроль через державний орган з питань банкрутства (Міністерства економіки України) та господарський суд. Так, державний орган з питань банкрутства організовує систему підготовки та ліцензування діяльності арбітражних керуючих як ключової фігури процедури банкрутства, веде єдину базу даних про підприємства щодо яких порушена справа про банкрутство.

Що ж стосується господарського суду, то його завдання на сучасному етапі полягає не в керівництві процедурою банкрутства, а в перевірці відповідності законодавству дій тих чи інших учасників. Усі можливі дії учасників процедури банкрутства здійснюються з попереднього дозволу (затвердження) суду: введення судових процедур; визначення арбітражного керуючого; затвердження плану санації, мирової

угоди та ін. За допомогою клопотань, звітів арбітражного керуючого, аналізу ліквідаційного балансу суд перевіряє роботу учасників і надає оцінку їх поведінки.

Принцип гласності означає, що відповідно до Закону всі судові процедури проводяться відкрито за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної, комерційної або банківської таємниці або коли проти цього є обґрунтовані заперечення однієї чи обох (декількох) сторін справи.

Усі процедури банкрутства мають відкритий характер і охоплюють усіх учасників. Вирішення проблем банкрутства проходить у конкурсному процесі. Вимоги кредиторів розглядаються в загальному провадженні. Принцип гласності проявляється і в таких випадках:

- з моменту подачі оголошення до офіційного друкованого органу про порушення справи про банкрутство (ч.5 ст. 11 Закону);

- при формуванні комітету кредиторів (ч. 6 ст. 16 Закону);

- оголошення процедури санації (ч. 1 ст. 17 Закону);

- оголошенні про продаж майна боржника недержавної форми власності як цілісного майнового комплексу (ч.1 ст. 19 Закону)

- оголошення боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури (ст. 22 Закону);

- продажу майна боржника на умовах конкурсу (ч.3 ст.30 Закону);

- на відкритих та закритих торгах (ч.ч.1,4 ст.30 Закону) тощо;

Принцип збереження господарюючого суб'єкта має на меті відновити платоспроможність боржника. Прямим наслідком таких дій є Закон України від 29.11.2001 р. «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», яким заблоковано примусову реалізацію майна підприємств державного сектора економіки, у тому числі і в ліквідаційній процедурі провадження у справі про банкрутство.

Закон містить ряд способів і засобів, які спрямовані на збереження майна боржника. Так, на підставі ч.1 ст.11 Закону господарський суд разом із порушенням провадження у справі про банкрутство вводить мораторій на задоволення вимог кредиторів.

Однією із основних умов при встановленні грошових вимог кредиторів є не зарахування до грошових зобов'язань боржника неустойки (пені та штрафу), визначені на дату подачі заяви до господарського суду, а також зобов'язання, які

виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі. Крім того, вимоги кредиторів повинні бути безспірними.

Законом надано право господарському суду за клопотанням сторін або учасників провадження у справі про банкрутство чи за своєю ініціативою вжити заходів щодо забезпечення вимог кредиторів.

Господарський суд може заборонити укладати без згоди арбітражного керуючого угоди, а також зобов'язати боржника передати цінні папери, валютні цінності, інше майно на зберігання третім особам або вжити інших заходів для збереження майна, про що виносить ухвалу (ч.1 ст. 12 Закону).

Крім того, у процедурі розпорядження майном боржника за клопотанням сторін, учасників провадження у справі про банкрутство, або розпорядника майна, що містить відомості про дії керівника боржника, які пов'язані із неналежним збереженням майна, господарський суд може його відсторонити від управління і покласти виконання обов'язків на розпорядника майна (ч.2 ст.12 Закону).

Керуючий санацією зобов'язаний здійснювати заходи щодо стягнення дебіторської заборгованості з дебіторів боржника та осіб, які несуть разом із боржником додаткову (субсидіарну) чи солідарну відповідальність (ч.6 ст.17 Закону), а також він має право відмовитись від виконання договорів, що були укладені до порушення провадження у справі про банкрутство, якщо це завдає збитків боржнику або створює умови, що перешкоджають відновленню платоспроможності боржника (ч.10 ст.17).

Принцип справедливості у конкурсному процесі полягає у можливості сторін та учасників процедур банкрутства розпоряджатися матеріальними і процесуальними правами з метою захисту своїх прав та інтересів. Цей принцип полягає в наступному.

Заяву про порушення справи про банкрутство до господарського суду може подати як боржник так і кредитор (ч.1 ст.7 Закону). Останні мають право об'єднати свої вимоги до боржника і звернутися до господарського суду з однією заявою. Вона може ґрунтуватися на об'єднаній заборгованості боржника щодо різних зобов'язань перед кредитором (ч.9 ст.7 Закону).

Заявник має право відкликати заяву про

порушення справи про банкрутство до опублікування в офіційному друкованому органі оголошення або після такого опублікування, якщо протягом місячного строку не надійшло інших заяв кредиторів щодо задоволення їх вимог. В таких випадках господарський суд може винести ухвалу про відкликання заяви, якщо це не порушує прав боржника та кредиторів (ч.ч.1,2 ст.10 Закону).

З метою відновлення платоспроможності боржника та задоволення вимог кредиторів Законом передбачено введення мораторію. Він звільняє боржника від сплати заборгованості на підставі виконавчих та інших документів за якими здійснюється стягнення. Не нараховується неустойка (штраф, пеня) не застосовуються інші санкції за невиконання чи неналежне виконання грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати страхових внесків, податків і зборів та інших обов'язкових платежів (ч.4 ст.12 Закону).

Розпорядник майна не має права втручатися в оперативно-господарську діяльність боржника, крім випадків, передбачених Законом. Його призначення не є підставою для припинення повноважень керівника чи органу управління боржника (ч.ч.14,15 ст.13 Закону).

Принцип справедливості конкурсного процесу забезпечується шляхом визнання боржником вимог кредиторів, веденням окремого реєстру заставного майна боржника а також відомостей про вимоги щодо виплати заробітної плати, авторської винагороди, аліментів, вішкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадян (ч.ч.5,6 ст.14 Закону).

Кошти одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів згідно черговості (ст.31 Закону)

Принцип конкурсного оскарження дає право учаснику провадження у справі про банкрутство оскаржити неправомірні дії інших учасників.

Наприклад, рішення заявника про невизнання його вимог розпорядником майна та боржником може бути оскаржене до господарського суду (ч.3 ст.14 Закону).

Ухвала про проведення санації та призначення керуючого санацією набирає чинності з дня її ухвалення і може бути оскаржена у встановленому порядку (ч. 3 ст. 17 Закону).

Кредитори мають право оскаржити звіт керуючого санацією і не голосувати за прийняття такого звіту. Їх скарги розглядаються господарським судом за участю керуючого

санацією та кредиторів, які подали скарги (ч.ч.7,8 ст. 21 Закону).

Дії ліквідатора (ліквідаційної комісії) можуть бути оскаржені до господарського суду власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) банкрута; особою, яка відповідає за зобов'язаннями банкрута; кожним кредитором окремо або комітетом кредиторів; особою, яка, посилаючись на свої права власника або іншу підставу, передбачену законом чи договором, оспорує правомірність віднесення майнових активів або коштів до ліквідаційної маси (ч.4 ст. 25 Закону).

Одним із принципів неплатоспроможності та банкрутства є ліквідація господарюючого суб'єкта. Ліквідація банкрута означає, що всі реабілітаційні заходи щодо відновлення платоспроможності, не призвели до бажаного результату і останній неспроможний займатися підприємницькою чи діяльністю.

Закон передбачає такі підстави застосування цього принципу:

- звернення керуючого санацією про неможливість проведення процедури санації або її припинення та визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури (ч.ч.3,5 ст.21 Закону);

- розрахунки з кредиторами не проведені у строки, передбачені планом санації та відсутнє клопотання комітету кредиторів про його продовження або внесення змін (ч. 11 ст. 21 Закону);

- ненадання до господарського суду громадянином - підприємцем у двомісячний строк доказів задоволення вимог кредиторів і не укладення мирової угоди в зазначений строк (ч.4 ст. 48 Закону);

- дострокове припинення господарським судом процедури розпорядження майном фермерського господарства при невиконанні заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності або наявність інших обставин, які свідчать про неможливість відновлення платоспроможності (ч. 8 ст.50 Закону);

- відсутність за місцезнаходженням громадянина-підприємця – боржника, керівних органів

боржника – юридичної особи, ненадання ними протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності, а також інші ознаки, що свідчать про відсутність підприємницької діяльності (ч. 1 ст.52 Закону);

- винесення господарським судом у двотижневий строк постанови про відсутність боржника з дня порушення провадження у справі про банкрутство(ч. 2 ст.52 Закону);

- у разі невиконання керівником боржника плану санації або виконання плану санації не приведе до відновлення платоспроможності (ч. 15 ст.53 Закону) тощо.

Ліквідаційна процедура надає можливість найбільш повно задовольнити вимоги кредиторів та вирішити доцільність існування боржника - банкрута.

Виходячи із вищевикладеного можна зробити такий висновок, під принципами неплатоспроможності та банкрутства слід розуміти основні засади, що визначають характер організації відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.

Принципи правового регулювання відносин неспроможності не є ізольованими або автономними один від одного. Вони взаємодіють, переплітаються, взаємозумовлюють один одного. Окремі риси того чи іншого принципу можуть знаходити своє відображення в іншому принципі. І цілком природно, оскільки тільки сукупність принципів може виражати сутність усіх відносин неспроможності [2,с.17-18].

На наш погляд, наведені принципи відображають характер відносин неспроможності і мають місце при вирішенні справ про банкрутство. Але на наш погляд необхідно враховувати і такі принципи, як змагальності сторін та свободи у наданні суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, диспозитивності, солідарності інтересів сторін, обов'язковості виконання рішень, ухвал, постанов господарського суду, оперативності тощо.

Вважаємо, що наведені принципи відображають характер відносин неспроможності і мають місце при вирішенні справ про банкрутство.

Література

1.Джунь В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні.

Монографія. – Вид. друге, випр. і доп. – К.: Юридическая практика, 2006. – 384 с.

2. Поляков Б.М. Законодавство України про банкрутство: теорія та практика його застосування. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 240 с.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або

визнання його банкрутом: Закон України від 30.06.1999 р. №784- XIV // Інформаційний бюлетень законодавства України «Юрист-Плюс». – К.: Центр Комп'ютерних Технологій, 2004. – Вип.73.

В.П. Козырева

Принципы правового регулирования неплатёжеспособности и банкротства.

В статье анализируется содержание принципов отношений неплатёжеспособности и банкротства, раскрывается их сущность